

3/2004 (6)

Wychowanie do wartości w Anglii i Walii: zasady oficjalne a reakcje uczniów

**Mike Fearn
Leslie J. Francis**

Wstęp *

Proces formowania wartości u młodzieży jest uważany w Anglii i Walii za uzasadnioną troskę państwowego systemu szkolnictwa. Tak jak rozwój intelektualny jest postrzegany jako uzasadniony cel szkolnictwa państwowego, tak samo postrzegane są rozwój moralny i społeczny.

Praca ta ilustruje bodziec legislacyjny stojący za wychowaniem do wartości. W artykule będziemy się starać wykazać, że takie wychowanie musi być zakotwiczone w doświadczeniach i wyobrażeniach uczniów, którzy mają korzystać z takich inicjatyw. Wkład, jaki badania empiryczne mogą wnieść w zrozumienie doświadczeń i wyobrażeń młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem wychowania do wartości, jest ukazany poprzez odniesienie się do badań empirycznych zakrojonych na szeroką skalę.

Podstawy prawne kształtowania wartości w programie nauczania

Ustawodawstwo dotyczące szkolnictwa w Anglii i Walii nigdy wprost nie zajmowało się wychowaniem do wartości. Okazuje się, że istniała ukryta troska o pielęgnowanie wartości w ramach różnych aspektów legislacji. Jest to najlepiej widoczne po przesłedzeniu prawnej troski o rozwój moralny w ramach szkolnego

* W tłumaczeniu polskim zachowaliśmy sposób robienia przypisów zgodnie z wersją oryginalną.

programu nauczania. Wychowanie do wartości, w kontekście bieżącej pracy, będzie postrzegane jako związane w dużym stopniu z rozwojem moralnym w ramach programu nauczania.

Prawne zainteresowanie rozwojem wartości u uczniów zostało wprowadzone Ustawą o Szkolnictwie z 1944 roku, a następnie jasno sprecyzowane w ramach ustawy o Reformie Szkolnictwa z 1988 roku. Te kroki legislacyjne określiły, że celem wychowania jest promowanie duchowego, moralnego, kulturowego, umysłowego oraz fizycznego rozwoju uczniów. Komentarz do tych ustaw identyfikuje dwie główne kwestie: po pierwsze, że moralne i kulturowe wartości uczniów były postrzegane jako uzasadniony cel wychowawczy; po drugie, że nie istniał żaden konkretny wymóg mówiący o tym, że szkoły miały pobudzać te różnorodne aspekty rozwoju. Zwykle uznanie zasięgu edukacji nie wymagało od szkół zmiany ich praktyk, jeśli chodzi o promowanie wartości.

Sytuacja ta nie zmieniła się aż do przyjęcia Ustawy o Szkolnictwie w 1992 roku. Wymagała ona uwzględnienia duchowego, moralnego, kulturowego oraz społecznego rozwoju w oficjalnych podstawach wizytacji. Dlatego też od 1992 roku wizytatorzy OfSTED (The Office for Standards in Education – Urzędu ds. Standardów w Edukacji) oceniali efektywność szkół w zakresie osiągania rozwoju duchowego i moralnego. Ustawa o Szkolnictwie z 1996 roku skonsolidowała wcześniejsze ustawodawstwo, wyjaśniając tym samym sytuację.

Ustawa o Szkolnictwie z 1996 roku mówi, że

każdy uczeń powinien otrzymać szeroki i zbalansowany program nauczania, który promuje duchowy, moralny, kulturowy, umysłowy oraz fizyczny rozwój uczniów w szkole i przygotowuje ich do (...) dorosłego życia.

To ustawodawstwo narzuciło wyraźne wymaganie, by szkoły promowały duchowy i moralny rozwój uczniów.

Rozwój moralny

Nie ma w ustawie mowy o tym, że za rozwój moralny odpowiedzialne jest jedynie wychowanie religijne, raczej cały program nauczania ponosi za nie odpowiedzialność. Co więcej, ponieważ

wychowanie religijne w Anglii i Walii bardziej jest świeckim przedmiotem pedagogicznym, aniżeli wyznaniowym przedmiotem teologicznym, bezwzględne podstawy moralne nie są dostępne w programie nauczania wychowania religijnego (Fearn, 2002). Wychowanie religijne jest neutralne w obrębie tego kontekstu i odgrywa jedynie częściową rolę w rozwoju moralnym w szkole.

Podczas gdy niemożliwe jest dokładne wyjaśnienie związku rozwoju moralnego z kontekstem szkolnym, pozostaje faktem, że kluczowym elementem w promowaniu wartości uczniów jest zrozumienie ich wartości. W rezultacie, dalsza część tej pracy będzie dotyczyła empirycznych badań nad wartościami uczniów w Anglii i Walii.

Zrozumienie wartości uczniów

Badanie wartości uczniów w Anglii i Walii jest uzasadnionym przedmiotem zainteresowania teologii praktycznej. Kluczowe przedsięwzięcie w teologii praktycznej związane z badaniem wartości u uczniów zostało podjęte przez Uniwersytet Walijski w Bangor.

Debata nad wartościami

Zespół zajmujący się teologią praktyczną na Uniwersytecie Walijskim w Bangor zainicjował badania zakrojone na szeroką skalę zaprojektowane w celu ustalenia wzorca wartości u młodzieży. Projekt ten był opracowywany i udoskonalany w latach dziewięćdziesiątych i doprowadził do powstania wielu publikacji zgłębiających problematykę ateizmu (Kay & Francis, 1995), wsparcia dla wychowania religijnego (Francis & Lewis, 1996; Lewis & Francis, 1996), religii oraz postawy wobec problemów środowiskowych (Francis, 1997a), wpływu oglądania telewizji na wartości (Francis, 1997b), związku pomiędzy religijnością i postawą wobec nadużywania środków odurzających (Francis, 1997c; 2002; Francis & Mullen, 1997), związku pomiędzy problemami małżeńskimi i wartościami (Francis & Evans, 1997), związku pomiędzy czytaniem Biblii i celem w życiu (Francis,

2000), korzyści z dorastania w środowisku wiejskim (Francis, 2003), wartości (Francis, 2001a), społecznego znaczenia przynależności religijnej (Francis, 2001b) oraz profilu anglikanów w Walii (Francis, 2003). Inicjatywa badawcza została uwieczniona opublikowaniem *Debaty nad wartościami* (Francis, 2001c). Celem bieżącej ilustracji jest zaprezentowanie tej inicjatywy badawczej nowym odbiorcom w Polsce.

Inicjatywa badawcza oparta została na założeniu, że konieczne jest dokładne zrozumienie wartości młodzieży, by móc określić wspólne ramy odniesienia dla młodzieży, co umożliwiłoby konstruktywny dialog oraz wychowanie. By doprowadzić do takiego zrozumienia, zdecydowano, że należy zebrać statystycznie solidną bazę danych, która ilustrowałaby wartości młodzieży.

Badano piętnaście kluczowych sfer wartości, a mianowicie: powodzenie osobiste; niepokoje; poradnictwo; szkołę; pracę; przekonania religijne; Kościół i społeczeństwo; siły nadprzyrodzone; politykę; sprawy społeczne; moralność seksualną; nadużywanie środków odurzających; dobro i zło; organizację wypoczynku oraz sferę lokalną. Poza zbieraniem informacji o tych sferach, zajmowano się również zmiennymi ogólnymi, takimi jak wiek, płeć, separacja lub rozwód rodziców, uczęszczanie do kościoła oraz oglądanie telewizji. Wyniki analiz nie tylko stanowiły przegląd wartości uczniów, ale również odśłoniły wzajemne relacje pomiędzy tymi ogólnymi zmiennymi i sferami wartości będącymi przedmiotem zainteresowania.

Inicjatywa Bangor była kształtowana świadomością i zrozumieniem szerszej literatury badawczej dotyczącej wartości młodzieży w Anglii i Walii. Zjawiska, które okazały się mieć fundamentalne znaczenie dla młodzieży, zostały uwzględnione w badaniach. Koncentrując się na tych sferach, które wyłoniły się w trakcie poprzednich badań, inicjatywa Bangor bazowała na poprzednich doświadczeniach. Podczas, gdy metodologia projektu Bangor w dużej mierze przypominała tę zastosowaną w poprzednich badaniach, różni się od nich pod jednym ważnym względem. Kierownik projektu (L.J. Francis) zdecydował, że zbiór danych wykorzystanych w badaniu wartości powinien być zbudowany na odpowiedziach przynajmniej 30.000 młodych ludzi. Zebranie tak wielu danych było ambitnym przedsięwzięciem i prezentowało wysoki poziom zaangażowania w zrozumienie

wartości młodzieży. Tak duża baza danych dostarczała wyników, którym mogli zaufać zarówno wychowawcy, jak i duszpasterze. Pozostała część tej pracy poświęcona jest przedstawieniu materiału ilustracyjnego z *Debaty nad wartościami* po to, by móc zrozumieć wkład teologii praktycznej w dziedzinę wychowania do wartości.

Opis badań: Metodologia

Ankieta obejmowała szereg ukierunkowanych elementów Likerta (1932). Każdy element umożliwiał respondentom wskazanie stopnia zgody lub niezgody na pięciopunktowej skali odpowiedzi. Uczniowie poproszeni byli o zaznaczenie czy się „zdecydowanie zgadzają”, „zgadzają”, czy „nie są pewni”, czy się „nie zgadzają”, czy też „zdecydowanie nie zgadzają się”.

Dane pochodziły od uczniów z 163 szkół z terenów Anglii i Walii. Szkoły uczestniczące w projekcie poproszone były o zastosowanie się do standardowej procedury. Ankiety miały być przeprowadzane w szkole, w normalnych grupach klasowych, wśród uczniów klas dziewiątych oraz dziesiątych. Uczniowie byli zapewnieni o anonimowości oraz dyskrecji. Wyjaśniono im, że nikt w ich szkole nie przeczyta ich odpowiedzi.

Moralność seksualna: studium przypadku

Jak chodzi o moralność seksualną, ankieta zawierała sześć elementów: współżycie seksualne poza małżeństwem jest czymś złym; współżycie seksualne poniżej prawnej pełnoletności (16 lat) jest czymś złym; homoseksualność jest czymś złym; antykoncepcja jest czymś złym; aborcja jest czymś złym; oraz rozwód jest czymś złym. Uczniowie mieli zaznaczyć stopień zgody z każdym z tych stwierdzeń.

Tabela 1 pokazuje stopień zgody z każdym z tych stwierdzeń. W tabeli 1 kategorie „zdecydowanie zgadzam się” oraz „zgadzam się” zostały połączone w jedną kategorię (tak), podobnie odpowiedzi „zdecydowanie nie zgadzam się” oraz „nie zgadzam się” zostały połączone w jedną kategorię (nie).

Tabela 1: Moralność seksualna: profil wartości

Element	Tak	?	Nie
Współzycie seksualne poza małżeństwem jest czymś złym	14	15	71
Współzycie seksualne poniżej prawnej pełnoletności jest czymś złym	24	22	55
Homoseksualizm jest czymś złym	37	24	39
Antykoncepcja jest czymś złym	5	21	73
Aborcja jest czymś złym	36	30	34
Rozwód jest czymś złym	19	26	56

Tabela 1 pokazuje, że większość młodych ludzi (71%) nie zgodziła się ze stwierdzeniem, że nie należy współżyć poza małżeństwem, przy niewielkiej grupie uczniów (14%), którzy przyjęli bardziej tradycyjny pogląd, według którego współzycie przedmałżeńskie jest czymś złym. Piętnaście procent młodych ludzi stwierdziło, że nie są pewni co do swojego poparcia lub jego braku dla tego elementu.

Jak chodzi o postrzeganie współzycia seksualnego poniżej pełnoletności, badana młodzież była bardziej konserwatywna niż w odniesieniu do poprzedniego stwierdzenia, podczas gdy 24% uczestników zgodziło się, że nie należy współżyć przed osiągnięciem pełnoletności, a 22% nie było pewnych co do tego elementu, to i tak większość respondentów (55%) nie zgodziła się, że nie należy współżyć poniżej pełnoletności.

Stosunek młodych ludzi, którzy zgodzili się, że homoseksualizm jest czymś złym (37%) do tych, którzy myśleli przeciwnie (39%) był mniej więcej podobny. Dwadzieścia cztery procent młodych ludzi nie było pewnych w tej kwestii. Tylko 5% respondentów zgodziło się ze stwierdzeniem, że antykoncepcja jest czymś złym. Dwadzieścia jeden procent nie było pewnych, podczas gdy 73% uważało, że antykoncepcja nie jest niewłaściwa.

Mniej pewności wykazywali respondenci w odniesieniu do poglądu, że aborcja jest czymś złym. Podczas gdy 36% uczestników zgodziło się z tą opinią, 34% nie zgodziło się, a aż 30% nie było pewnych.

Jedynie 19% uczestników zgodziło się, że rozwód jest czymś złym, podczas gdy 56% uczestników nie zgodziło się z tą opinią. Dwadzieścia sześć procent uczestników nie było pewnych co do opinii, że rozwód jest czymś złym.

Wpływ wieku

Tabela 2: Wpływ wieku na moralność seksualną

Element	9 klasa %	10 klasa %	x ²	P<
Współzycie seksualne poza małżeństwem jest czymś złym	15	12	62.1	.001
Współzycie seksualne poniżej prawnej pełnoletności jest czymś złym	26	21	134.7	.001
Homoseksualizm jest czymś złym	37	38	1.8	NS
Antykoncepcja jest czymś złym	6	4	71.9	.001
Aborcja jest czymś złym	38	33	87.1	.001
Rozwód jest czymś złym	20	18	34.1	.001

Podczas gdy dane zbierane były wśród uczniów reprezentujących wąską grupę wiekową (13-15 lat), wyłoniły się znaczne różnice pomiędzy dwiema grupami wiekowymi uwzględnionymi w badaniach. Tabela 2 pokazuje, że uczniowie dziesiątej klasy mieli, ogólnie rzecz biorąc, bardziej liberalne poglądy niż uczniowie klasy dziewiątej. Dziesięcioklasiści byli znacznie mniej skłonni aniżeli dziewięcioklasiści do zgodzenia się, że rozwód, aborcja czy antykoncepcja są czymś złym. Co więcej, byli oni mniej skłonni do zgody ze stwierdzeniem, że współzycie pozamałżeńskie jest niewłaściwe, a także do zgody z opinią, że współzycie seksualne poniżej pełnoletności jest czymś złym. Postawy wobec homoseksualizmu nie miały związku z wiekiem.

Wpływ płci

Tabela 3: Wpływ płci na moralność seksualną

Element	mężczyźni %	kobiety %	x ²	P<
Współzycie seksualne poza małżeństwem jest czymś złym	14	14	5.2	NS
Współzycie seksualne poniżej prawnej pełnoletności jest czymś złym	19	29	472.7	.001
Homoseksualizm jest czymś złym	53	21	3535.9	0
Antykoncepcja jest czymś złym	7	3	269.1	.001
Aborcja jest czymś złym	32	39	180.8	.001
Rozwód jest czymś złym	23	15	283.3	.001

Tabela 3 pokazuje, że pojawiło się pięć znaczących różnic w zakresie moralności seksualnej związanych z płcią respondenta. Po pierwsze, najwyraźniejsza różnica pomiędzy mężczyznami i kobietami wyłoniła się w odniesieniu do ich odpowiedzi na pytanie o homoseksualizm. Dużo więcej mężczyzn niż kobiet przyjęło stanowisko, że homoseksualizm jest czymś złym. Po drugie, kolejna wyraźna różnica wyłoniła się przy odpowiedziach na stwierdzenie, że nie należy rozpoczynać współżycia seksualnego przed osiągnięciem pełnoletności. Pogląd ten był aprobowany przez znacznie większą liczbę kobiet niż mężczyzn. Po trzecie, kobiety były dużo bardziej skłonne do zgodzenia się z opinią, że aborcja jest czymś złym. Po czwarte, kobiety wykazywały bardziej liberalne poglądy wobec rozwodu niż mężczyźni. Po piąte, mężczyźni byli znacznie bardziej skłonni do zgodzenia się ze stwierdzeniem, że antykoncepcja jest czymś złym.

Wpływ separacji lub rozwodu rodziców

Uczestników poproszono o zaznaczenie, czy doświadczyli separacji lub rozwodu rodziców. Tabela 4 prezentuje różnice pomiędzy tymi uczniami, którzy doświadczyli separacji rodziców i tymi, którzy jej nie doświadczyli.

Tabela 4: Wpływ separacji lub rozwodu rodziców na moralność seksualną

Element	nie dotyczy %	separacja %	χ^2	P<
Współżycie seksualne poza małżeństwem jest czymś złym	15	11	58.4	.001
Współżycie seksualne poniżej prawnej pełnoletności jest czymś złym	25	20	68.0	.001
Homoseksualizm jest czymś złym	38	36	8.1	.01
Antykoncepcja jest czymś złym	5	6	1.4	NS
Aborcja jest czymś złym	35	39	40.2	.001
Rozwód jest czymś złym	20	17	34.8	.001

Tabela 4 pokazuje wpływ separacji lub rozwodu rodziców na moralność seksualną. Młodzi ludzie, którzy doświadczyli se-

paracji rodziców wykazywali znacznie bardziej liberalne poglądy wobec moralności seksualnej aniżeli ci młodzi ludzie, którzy nie doświadczyli separacji rodziców. Byli mniej skłonni do zgodzenia się z tym, że nie należy rozpoczynać współżycia seksualnego przed osiągnięciem pełnoletności lub poza małżeństwem. Byli oni mniej skłonni sądzić, że rozwód jest czymś złym, a także mniej skłonni sądzić, że homoseksualizm jest czymś złym. Z drugiej jednak strony, byli oni bardziej skłonni uważać aborcję za coś złego niż ci, którzy nie doświadczyli separacji rodziców. Postawy wobec dopuszczalności antykoncepcji nie miały znaczącego związku z doświadczeniem separacji rodziców.

Wpływ uczęszczania do kościoła

W ankiecie poproszono uczestników o zaklasyfikowanie częstotliwości uczęszczania przez nich do kościoła na pięciopunktowej skali poczynawszy od „niemal co tydzień”, poprzez „przynajmniej raz w miesiącu”, „czasami”, „raz lub dwa razy do roku”, aż po „nigdy”. Dla celów bieżącej analizy pięć kategorii zostało zredukowanych do trzech. Rozróżnienie zostanie przeprowadzone pomiędzy tymi, którzy uczęszczają do kościoła regularnie, tymi, którzy uczęszczają do kościoła od czasu do czasu oraz tymi, którzy nigdy nie chodzą do kościoła.

Tabela 5: Wpływ uczęszczania do kościoła na moralność seksualną

Element	nigdy %	czasami %	co tydzień %	χ^2	P<
Współżycie seksualne poza małżeństwem jest czymś złym	10	12	28	1034	.001
Współżycie seksualne poniżej pełnoletności jest czymś złym	18	23	39	836.5	.001
Homoseksualizm jest czymś złym	40	32	41	198.4	NS
Antykoncepcja jest czymś złym	9	4	6	40.8	.001
Aborcja jest czymś złym	34	33	47	325.6	.001
Rozwód jest czymś złym	17	17	29	393.4	.001

Tabela 5 pokazuje wpływ uczęszczania do kościoła na moralność seksualną. Młode osoby regularnie chodzące do kościoła

wykazywały bardziej konserwatywne postawy wobec kwestii dotyczących moralności heteroseksualnej w porównaniu do tych, którzy nigdy nie chodzą do kościoła. Były bardziej skłonne uznać za niewłaściwe współżycie seksualne poza małżeństwem oraz że nie należy rozpoczynać współżycia przed osiągnięciem pełnoletności. Młode osoby regularnie chodzące do kościoła były mniej skłonne wyrazić aprobatę dla aborcji i rozwodu. Wyobrażenia o homoseksualizmie rozwijały się według innego wzorca. Uczęszczający do kościoła okazjonalnie przyjmowali najbardziej liberalną postawę wobec tej kwestii w porównaniu do tych młodych ludzi, którzy chodzą do kościoła co tydzień oraz do tych, którzy w ogóle nie chodzą do kościoła.

Wpływ telewizji

Uczestnicy poproszeni byli o zaznaczenie ilości czasu, jaki poprzedniego dnia spędzili na oglądaniu telewizji. Dla celów bieżącej analizy, wpływ telewizji jest badany poprzez zestawienie młodych „uzależnionych od telewizji” z pozostałymi respondentami. Za „uzależnionych od telewizji” uważa się tych młodych ludzi, którzy zaznaczyli, że na oglądaniu telewizji spędzili więcej niż cztery godziny w dniu poprzedzającym wypełnienie ankiety.

Tabela 6: Wpływ oglądania telewizji na moralność seksualną

Element	kontrola %	uzależnieni od telewizji %	χ^2	P<
Współżycie seksualne poza małżeństwem jest czymś złym	43	39	42.1	.001
Współżycie seksualne poniżej pełnoletności jest czymś złym	18	18	1.2	NS
Homoseksualizm jest czymś złym	51	47	44.2	.001
Antykoncepcja jest czymś złym	75	69	107.5	.001
Aborcja jest czymś złym	79	73	109.1	.001
Rozwód jest czymś złym	74	70	47.4	.001

Tabela 6 pokazuje różnice pomiędzy młodzieżą uzależnioną od telewizji i pozostałymi respondentami co do kwestii związanych z moralnością seksualną. Młodzież uzależniona od

telewizji przejawiała bardziej konserwatywne postawy wobec moralności seksualnej aniżeli druga grupa uczestników. Byli bardziej skłonni sądzić, że homoseksualność, aborcja, antykoncepcja i rozwód są czymś złym. Jednak, młodzież uzależniona od telewizji, bardziej niż druga grupa uczestników, prezentowała liberalne odpowiedzi odnoszące się do współżycia seksualnego poniżej pełnoletniości.

Konkluzje

W każdej próbie zajmowania się młodzieżą pod kątem wychowania do wartości w zakresie moralności seksualnej można by skorzystać z danych zaprezentowanych powyżej. Zrozumienie zapewnione przez te analizy umożliwia wychowawcom uświadomienie sobie poglądów wyznawanych przez młodzież w wieku szkolnym. Świadomość poglądów uczniów umożliwi wychowawcom właściwe rozmieszczenie zasobów, którymi dysponują.

Na podstawie powyższych przykładów można zauważyć, że przy zajmowaniu się wychowaniem do wartości w zakresie moralności seksualnej można by skorzystać ze spostrzeżeń wynikających z badań empirycznych. Trudno byłoby pokazać, że efektywne wychowanie moralne miało miejsce, bez uprzedniego zrozumienia poziomu dojrzałości moralnej uczniów. Badania podobne do tych przytoczonych powyżej umożliwiają wychowawcom zrozumienie poziomu wyjściowego uczniów, a zatem umożliwiają im ocenę, czy prawdziwy rozwój ma rzeczywiście miejsce.

Praca ta pokazała, że teologia praktyczna odgrywa ważną rolę w wychowaniu do wartości. Efektywne badania mogą pomóc w udoskonalaniu opracowywanych programów nauczania. Inicjatywy programowe bazujące na ogólnych wartościach uczniów, a także różne prognozy dotyczące wartości uczniów mogą być opracowywane jedynie na podstawie badań. Inicjatywy programowe, które nie są uzasadnione empirycznie, mogą się okazać nieistotne dla doświadczeń uczniów.

Tłumaczenie: Joanna Zubel

BIBLIOGRAFIA

- Fearn, M. (2002) A Socio-Psychological Profile of Subject Perceptions of A-Level Religious Studies Students. Unpublished PhD dissertation, University of Wales, Bangor.
- Francis, L.J. (1997a) Christianity, personality and concern about environmental pollution, *Journal of Beliefs and Values*, 18, 7-16.
- Francis, L.J. (1997b) The socio-psychological profile of the teenage television addict, *Muslim Education Quarterly*, 15, 4-19.
- Francis, L.J. (1997c) The impact of personality and religion on attitude towards substance use among 13-15 year olds, *Drug and Alcohol Dependence*, 44, 95-103.
- Francis, L.J. (1999) The benefits of growing up in rural England: a study among 13-15 year old females, *Educational Studies*, 25, 335-341.
- Francis, L.J. (2000) The relationship between bible reading and purpose in life among 13-15 year olds, *Mental Health, Religion and Culture*, 3, 27-36.
- Francis, L.J. (2001a) Religion and values: a quantitative perspective, in L.J. Francis, J. Astley and M. Robbins (eds), *The Fourth R for the Third Millennium: education in religion and values for the global future*, Dublin, Lindisfarne Books, pp 47-78.
- Francis, L.J. (2001b) The social significance of religious affiliation among adolescents in England and Wales, in H.-G. Ziebertz (ed.), *Religious Individualisation and Christian Religious Semantics*, Münster, Lit Verlag, 2001, pp 115-138.
- Francis, L.J. (2001c) *The Values Debate*, Woburn Press, London.
- Francis, L.J. (2002) The relationship between bible reading and attitude toward substance use among 13-15 year olds, *Religious Education*, 97, 44-60.
- Francis, L.J. (2003) A socio-psychological profile of young Anglicans in Wales: a study in empirical theology, in R. Pope (ed.) *Honouring the Past and Shaping the Future: essays in honour of Gareth Lloyd Jones*, Leominster, Gracewing, pp 233-252.
- Francis, L.J. and Evans, T.E. (1997) The relationship between marital disruption and adolescent values: a study among 13-15 year olds, in C.A. Everett (ed.), *Divorce and Remarriage: international studies*, New York, Haworth Press, pp 195-213
- Francis, L.J. and Lewis, J.M. (1996) Who wants RE? a socio-psychological profile of adolescent support for religious education, in J. Astley and L.J. Francis (eds), *Christian Theology and Religious Education*, London, SPCK, pp 223-246.
- Francis, L.J. and Mullen, K (1997) Denominational and sectarian influence on adolescent attitude towards drug use in England and Wales, *Journal of Alcohol and Drug Education*, 42, 3, 81-96.
- Kay, W.K. and Francis, L.J. (1995) The young British atheist: a socio-psychological profile, *Journal of Empirical Theology*, 8, 2, 5-26.

- Lewis, J.M. and Francis, L.J. (1996) Personality and attitude towards religious education among adolescents, in L.J. Francis, W.K. Kay and W.S. Campbell (eds), *Research in Religious Education*, Leominster, Fowler Wright Books, pp 229-238
- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 140, 1-55.

→**SŁOWA KLUCZOWE** – ROZWÓJ MORALNY, WARTOŚCI,
MORALNOŚĆ SEKSUALNA, WYCHOWANIE
MORALNE

SUMMARY

MIKE FEARN, LESLIE J. FRANCIS, *Values Education in England and Wales: Official Policies and Pupil Responses*

This paper demonstrates that practical theology can make an important contribution to values education. Following an introduction to the values education framework within England and Wales, attention is focused on a case study which illustrates the sexual values of young people. This illustration makes available a seminal study published in the English language to a Polish audience and shows the extent to which practical theology can inform values education.

Mike Fearn – doktor nauk religijnych i wychowania religijnego Uniwersytetu Walijskiego w Bangor (Wielka Brytania); obecnie pracownik naukowy Narodowego Walijskiego Centrum Wychowania Religijnego (Welsh National Centre for Religious Education) Uniwersytetu Walijskiego w Bangor oraz Instytutu Wychowania Religijnego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Wuerzburgu (Niemcy).

Leslie J. Francis – profesor nauk teologicznych i wychowania Uniwersytetu w Oxfordzie i Cambridge; obecnie profesor teologii praktycznej na Uniwersytecie Walijskim w Bangor i dyrektor Narodowego Walijskiego Centrum ds. Edukacji Religijnej.